

**MAKTAB TEXNOLOGIYA FANI DARSLARIDA XALQ
HUNARMANDCHILIGI ISHLARINI O'RGANISH
(5-sinfda yog'och o'yamakorligi ishlarini o'rganish misolida)**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.73.80.065>

Йулдашов Кахраман Камулович

Урганч давлат университети катта ўқитувчиси

Annotatsiya: Maqolada maktab o'quvchilariga xalq hunarmandchiligi sa'natining temirchilik, misgarlik va zargarlik hunarlari tarixini orgatish va ularni milliy qadriyatlar hamda urf-odatlar ruhida tarbiyalash haqida mushohadali fikr-mulohazalar yritilgan.

Kalit so'zlar: maktab, o'quvchi, milliy tarbiya, milliy qadriyat, tarix, usta, temirchilik, misgarlik, zargarlik, hunar.

**ИЗУЧЕНИЕ НАРОДНЫХ ПРОМЫСЛОВ НА УРОКАХ ШКОЛЬНОГО
ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДМЕТА**

(На примере изучения работы по резьбе по дереву в 5 классе)

Юлдашов Кахраман Камулович

Старший преподаватель Ургенчского государственного университета

Аннотация. В статье собраны размышления о том, как научить школьников народным ремеслам, истории кузнечного, ювелирного и ювелирного ремесел и воспитать их в духе национальных ценностей и традиций.

Ключевые слова: школа, ученик, национальное воспитание, национальная ценность, история, мастер, кузнечное дело, ювелирное дело, ремесло

**TO EXAMINE THE WORK OF FOLK CRAFTSMANSHIP IN SCHOOL
TECHNOLOGY SCIENCE LESSONS**

(On the example of the study of wood carving works in the 5th grade)

Yuldashov Kakhraman Kamulovich

Senior lecturer at Urganch State University

Summary: In the article, the schoolchildren were given a thought-provoking opinion on the organization of the history of blacksmithing, copper and jewelry crafts and their upbringing in the spirit of national values and traditions.

Keywords: School, pupil, National Education, National value, history, master, blacksmithing, copper, jewelry, craft

Bugungi kunda yoshlarni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish, ularda turli kasb-hunarlariga qiziqishni oshirish, kasblarni e'zozlash va faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kelajagi buyuk davlatimizning kelgusi taqdiri shu masala bilan chambarchas bog'liqdir. Buni o'z o'rnida to'g'ri hisobga olgan hukumatimiz doimo hunarmandchilikni rivojlantirish va yoshlarni hunar o'rganishga yo'naltirish ishiga alohida ahamiyat qaratib kelmoqda. Xususan, yurtboshimiz tomonidan qabul qilingan "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini rivojlantirishni rag'batlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2008 yil 1 apreldagi PF-3983 sonli, 2010 yilning 30 martidagi "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini rivojlantirishni yanada qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi Farmonlarida xalq ijodiyoti sohasiga aholining keng qatlamini, ayniqsa, yoshlarni jalb etish uchun qulay sharoitlarni ta'minlash yo'llari belgilab berilgan. Bu tadbirlarning barchasi, ayniqsa, kasb-hunar kollejlarning bitiruvchilari uchun keng imkoniyatlar yaratilayotganligidan darak beradi. Bunday yuksak natijalarga erishmoq uchun bizningcha barcha o'quv yurtlarida "Kasbim mening – faxrim mening",

“Hunar, hunardan unar”, “Hunarli odam xor bo‘lmas”, “Ishlaganning umri bezor, ishlagandan el bezor”, “Hunarni bilgan, ko‘p narsani biladi” mavzularida davra suhbatlari, turli tadbirlar o‘tkazib borish o‘quvchilarni kasbga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga xizmat qiladi. Shu maqsadda so‘nggi yillarda respublika hududidagi ko‘plab kasb-hunar ta‘limi muassasalarida o‘quvchilar faolligini oshirish, kasbni ulug‘lashga bag‘ishlangan tadbirlar o‘tkazib kelinmoqda. Bu ishlar yoshlarning farovon kelajagi uchun muhimdir. Zero, mashhur pedagog A.S.Makarenkoning fikrlari bilan aytganda, “Qo‘lidan ko‘p ish keladigan, nimagaki urinsa, uddasidan chiqadigan, ishi tez o‘ngidan keladigan, har qanday sharoitda ham o‘zini yo‘qotib qo‘ymaydigan, buyumlarga egalik va xo‘jayinlik qila oladigan odamlarning naqadar quvnoq va baxtli yashashlarini yaxshi bilamiz”.

Shu maqsadda quyida “Yog‘ochga ishlov berish sohasidagi xalq hunarmandchiligi kasblari. Yog‘och o‘ymakorligida qo‘llaniladigan asboblar” mavzusidagi dars ishlanmasini beramiz

Darsning maqsadi: a) ta‘limiy – o‘quvchilarda yog‘ochlarga ishlov berish asosida rivojlangan milliy hunarmandchilik kasblari haqida, bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish; b) tarbiyaviy – o‘quvchilarda milliy hunarmandchilik kasblariga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish, ularda hunarmandchilik ishlarida rioya qilinadigan xavfsizlik qoidalari hamda sanitariya-gigiyena talablari to‘g‘risida ma‘lumot berish; s) rivojlantiruvchi – o‘quvchilarning milliy xalq hunarmandchiligi haqidagi tasavvurlarini kengaytirish.

Darsning jihozi: kasb turkumlariga oid ko‘rgazma va mavzuga oid testlar, ish qurollari, yog‘och o‘ymakorligi ishlaridan namunalar, slaydlar, kodoskop.

Dars turi: nazariy.

Dars tipi: kirish darsi.

Darsda qo‘llaniladigan o‘qitish usullari: hikoya, ko‘rgazmalilik, suhbat.

Darsning borishi:

Tashkiliy qism (darsni tashkil qilish, salomlashish, davomatni aniqlash).

II. O‘tilgan mavzuni so‘rash:

1. Uy-ro‘zg‘orda qanday ta‘mirlash ishlarini bajarish mumkin?

2. Ta‘mirlash ishlarida qanday asbob-usukuna va moslamalar ishlatiladi?

3. Ta‘mirlash ishlarida qanday xavfsizlik qoidalari va sanitariya - gigiyena talablariga rioya qilish kerak?

III. Yangi mavzu bayoni. Hurmatli o‘quvchilar! Sizlar bilan oldingi darslarimizda uy-ro‘zg‘orda tuzatish ishlarini o‘rgangan edik. Bugungi darsimizdan boshlab sizlar bilan xalq hunarmandchiligiga oid ishlar bilan tanisha boshlaymiz. Bugungi darsimizda yog‘och o‘ymakorligi ishlariga oid ma‘lumotlar bilan tanishamiz. Yog‘och o‘ymakorligi o‘zbek xalq amaliy bezak san‘atining keng tarqalgan bir turi bo‘lib, bunda biror naqsh yoki tasvir taxta yoki yog‘och buyumlarga chizib, kesib, o‘yib ishlanadi. Badiiy san‘atning bu turi deyarli barcha xalqlarda bo‘lib, qadimgi Sharqda antik dunyo mamlakatlari arxitekturasida keng ishlatilgan. Asrlar davomida Yevropa va Osiyo mamlakatlarida yog‘och o‘ymakorligi rivojlanib, o‘ziga xos badiiy uslublari kelib chiqqan. Shu singari O‘rta Osiyoda ham yog‘och o‘ymakorligi qadimdan rivojlanib, kishilarning uy-ro‘zg‘or buyumlarida va arxitekturasida juda keng qo‘llanilgan. Bu o‘ymakorlik qadimiy arxitekturaning eshik, darvoza, ustunlar, har xil to‘sin, stol, xontaxta, quticha, ramka, qalamdon va boshqa buyumlarni bezashda ishlatilib kelingan (1-rasm). V-VI asrlarga oid yog‘och o‘ymakorligi namunalari Surxondaryo vohasidagi Yumaloq tepa tubidan topilgan. Olimlarimizning aniqlashicha bundan 1-1,5 ming yil muqaddam mazkur joyda naqsh o‘ymakorligi san‘ati bo‘lib, u juda yaxshi rivojlanganligi isbotlangan. XIX - XX asr-larda yog‘och o‘ymakorligi, misgarlik, naqqoshlik va san‘atning boshqa turlari rivojlanib har bir shaharning o‘ziga xos yog‘och o‘ymakorligi paydo bo‘ldi. Qo‘qondagi Xudoyorxon saroyi, Toshkentdagi knyaz N.K.Romanovlarning saroyi, Quvadagi Zayniddin boyning uyi, Marg‘ilondagi Saidahmadxo‘ja madrasasi va Buxorodagi

Sitorai Mohi-Xosa va boshqalarda yog‘och o‘ymakorligi namunalari yaratildi.

1-rasm.

Shunday ekan, yog‘och o‘ymakorligida duradgorlikni bilmasdan turib o‘ymakorlikni tushunib yetish qiyin. Chunki har bir o‘ymakor usta o‘yladigan buyum detallarini alohida tayyorlab, ya’ni detalni o‘lchab, arralab randalab tayyorlaydi. O‘quvchilar yog‘ochga ishlov berish sohasidagi xalq hunarmandchiligida duradgorlik kasbidan xabardor bo‘lishi va shu kasbda ishlatiladigan asboblarni bilishlari lozim. Duradgorlik kasbi shunday kasblardanki, bunchalik xalq turmushiga singib ketgan kasblar kam topiladi. Duradgor yasagan buyumlar har bir xonodonda ko‘plab topiladi. Shuning uchun bu kasb o‘quv predmetiga aylanib, har bir o‘quvchilar uyi va saroylarida, maktablarda va oliy o‘quv yurtlarida o‘qitilib, o‘rgatilib kelinmoqda. Bundan tashqari naqqoshlik, beshikchilik va sandiqchilik kasblari ham xalq orasida keng tarqalgan kasblardan hisoblanadi.

Yog‘och o‘ymakorlik ishlarini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar quyidagi ustaxona xavfsizligi texnikasi va yong‘in xavfsizligi qoidalariga amal qilishlari lozim. Yog‘och o‘ymakorlik ustaxonasi binoning birinchi qavatida joylashishi, unga yorug‘lik yaxshi tushib turadigan bo‘lishi kerak. Ustaxonaning yarim podval yoki podvalga joylashishi gigienik nuqtai nazardan qat’iyan man qilinadi. Ustaxona uchun qo‘yladigan maxsus talablardan biri – unga tabiiy yorug‘lik yaxshi tushishi, xona isitilishi va shamollatilishi kerak. Eng muhimi, ustaxonada xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilish kerak.

Ustaxonada yong‘in xavfsizligiga alohida e’tibor berish lozim. Chunki, yog‘ochdan chiqqan qirindilar tez yonadi. Shuning uchun elektr isitgich asboblari, elektr plitalarga maxsus belgilangan joy bo‘lishi lozim. Ustaxona o‘t o‘chirish moslamalari (inventarlari) bilan jixozlanishi va bunda quyidagilarga e’tibor berish lozim.

1. Ish boshlashdan oldin ish kiyimlarini to‘g‘ri kiyib, ularni tugmalarini taqib olish.
2. Ishlayotganda kerakli yog‘ochni dastgohga mahkamlab, uning mustahkamligini tekshirib ko‘rish.
3. Kesuvchi asboblarning tig‘ini tekshirish, agar o‘tmas bo‘lsa o‘tkirlash.
4. Arra bilan ishlaganda gaplashmasdan, hushyorlik bilan ishlash.
5. Randa bilan ishlaganda randaning sozligini tekshirish.
6. Yelim tayyorlashda, uni eritishda elektr asboblardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish.
7. Ishdan keyin qolgan materiallar va tugatilmagan ishlarni navbatchiga topshirish.
8. Asboblarni artib, tozalab joyiga qo‘yish.
9. Ish dastgohlarini qirindi – payraxalardan tozalashda maxsus cho‘tkalardan foydalanish.

10. Ustaxonada medisina aptechkalari bo'lishi shart.

Agar biror o'quvchining qo'li kesuvchi asboblari bilan jarohatlanib, qon ketayotgan bo'lsa, uni to'xtatish uchun jarohatlangan joyni yuqori qismidan bog'lab qo'yish va uni tezda yaqin oradagi tibbiy yordam ko'rsatish bo'limiga olib borish lozim.

Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan asboblari

Yog'och o'ymakorligida naqsh kompozitsiyalarini chizish, o'lchash va boshqalarda bir qancha ish, o'lchov va nazorat asboblari ishlatiladi. Masalan metr, chizg'ich, go'niya, porsiy go'niya, pargor (ruscha – sirkul), kronsirkul, nutromer, qalam, knopka, o'chirg'ich, reysfeder, reysshina, transportir kabilar o'lchov va nazorat asboblari kiradi (2-rasm).

Pargor (sirkul) – uchlari sharnirli briktilirilgan ikki yoqli chizmachilik asbobi bo'lib, bir uchida qalam sterjeni, ikkinchi uchida nina sterjen o'rnatilgan bo'ladi. Bu asbob o'lchov olish, o'lchamni aniqlash, aylana va yo'ylar chizish uchun ishlatiladi.

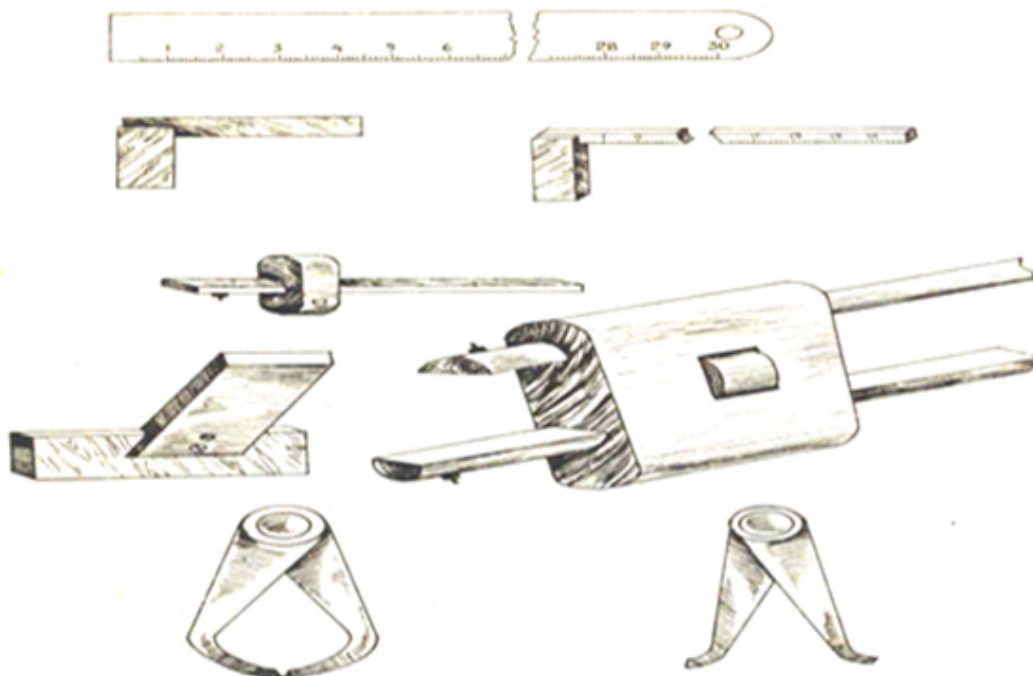
Knopka – qog'oz yoki biron narsani chizma taxtaga yoki devorga mahkamlab qo'yish uchun ishlatiladi.

Qalam – shakl chizishda qo'llaniladi. Qalamlar ko'mir, grafit, qo'rg'oshin, quruq bo'yoqdan qilinadi. Ishlatilish sohasiga qarab qalamlar – qattiq qalamlar (T, 2T, 3T), yumshoq qalamlar (M, 2M, 3M, 4M yoki V, 2V, 3V) va o'rtacha yumshoqlikdagi qalamlar (TM, NV) ga bo'linadi.

Metr – yog'ochdan yoki yupqa po'latdan yasalgan bo'lib, tuzilishi o'rama (ruletka) yoki to'g'ri ko'rinishda bo'ladi.

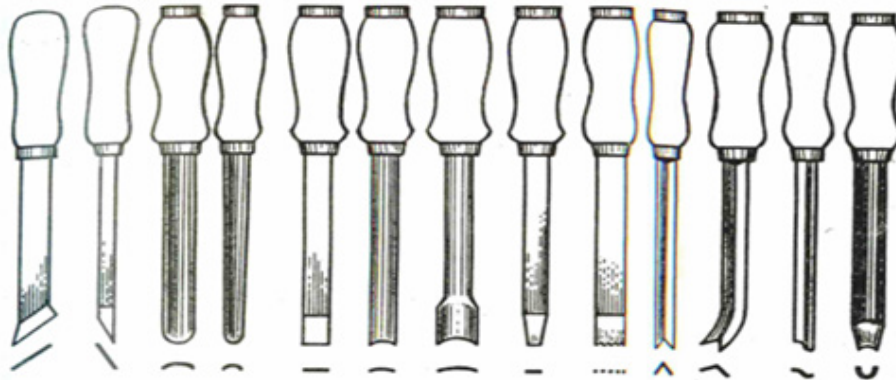
Go'niya (ugolnik) – o'zaro 900 burchak ostida briktilirilgan kunda va lineykadan iborat asbob bo'lib, buyumlarni to'g'ri burchakli ekanligini tekshirishda hamda o'lchov chiziqlarini chizishda qo'llaniladi. Go'niyaning porsiy go'niya (yerunok), surma go'niya (malka) kabi turlari ham bor.

O'chirg'ich – naqsh, kompozitsiyalar chizishda ortiqcha chiziqlarni o'chirish uchun qo'llaniladi. Qalamda chizilgan chiziqlarni yumshoq oq yoki ko'k o'chirg'ichda, siyoh yoki tush bilan chizilgan chiziqlarni esa tarkibida maydalangan qumi bo'lgan qizil o'chirg'ichda o'chiriladi.

2-rasm.

Yog'och o'ymakorligida turli ish asboblari ishlatilib, ular o'ziga xos ishlarni bajaradi (3-rasm). Yog'och o'ymakorligidagi asboblari ikki turga bo'linadi, ya'ni naqshni o'yish uchun "o'yma qalamlar" va ikkinchisi "naqsh qalamlar".

3-rasm.

Asboblarning shakli va bajaradigan ishiga qarab iskanalarning bir necha xillari bo‘ladi. Masalan, iskana, morpech iskana, baliq sirti iskana, zamin iskana, kovza iskana, chekma iskana va boshqalar. Iskanalar shakliga va bajaradigan ishiga qarab sakkiz guruhga bo‘linadi:

1. To‘g‘ri iskanalar – 4 xil bo‘lib, mayda (tig‘ining kengligi 1,5 mm) iskana, o‘rta iskana, katta iskanalarga bo‘linadi. Ular o‘yma naqsh elementlarining atroflarini va geometrik shakldagi bog‘dodi naqshlarning chetlarini kesishda, zamin olishda va ularni tekislashda ishlatiladi.

2. Kurakcha iskanalar – 2 xil bo‘lib, tig‘ining kengligi 15-25 mm bo‘ladi.

Bu iskanalar kesadigan tig‘ining uchi bir tomonga qiya qilingan bo‘lib, kurakcha shaklida bo‘ladi. O‘yuvchi usta o‘ng qo‘li bilan iskananing dastasidan ushlab, naqsh chizig‘i ustidan, ma‘lum bir chuqurlikda sanchigan holda o‘zi tomon kesadi. Bu iskana asosan buyumlarning chetiga ensiz zanjir va hoshiya naqshlar o‘yishda qo‘llaniladi.

3. Nova iskanalar – nova iskananing tig‘ining uchi nov shaklida bo‘lib, eni 2 mm dan 15 mm gacha bo‘ladi. Bu iskanalar yog‘och buyumlarning yuziga turli shakldagi o‘simliksimon, islimiy, qavartma naqshlarni o‘yish va pardoqlashda ishlatiladi. Nova iskanalar to‘rt xil: nuqta nova iskana, kichik nova iskana, o‘rta nova iskanadir.

4. Baliq sirti iskana – bu iskanalarning tig‘i botiq, kamalaksimon ko‘tarilgan, baliq qovurg‘asi shaklida bo‘lib, tig‘ining kengligi 3, 6, 10, 15 mm gacha bo‘ladi. Yog‘ochga chizilgan naqshni o‘yish uchun usta iskanani chap qo‘lida ushlab, tig‘ini chiziq ustiga tik qo‘ygan holda bolg‘acha bilan urib kesadi.

5. Zamin iskanalar – 2 xil bo‘lib, tig‘ining kengligi 5-7 mm gacha bo‘ladi. Ular buyumlarning yuziga chizilgan islimiy va girih naqshlarning zaminini o‘yib olishda ishlatiladi.

6. Chekma iskanalar – buyumning iziga o‘yilgan naqshlar zaminining bir tekis bo‘lishi, naqsh chiziqlarining aniq ko‘rinishi uchun ishlatiladi. Naqshni o‘yishda o‘quvchilar iskanani chap qo‘l kaftining orasiga olib, uni tik ushlagan holda bolg‘acha bilan naqsh zaminini bir chetdan cheklab chiqadi. Chekma iskanalar bir tishli, uch tishli, besh tishli, o‘n olti tishli bo‘ladi.

7. Morpech iskanalar – 4 xil bo‘lib, tig‘ining kengligi 5, 8, 15, 20 mm gacha bo‘ladi. Bu iskanalar buyumlarga o‘yilgan naqshlarning chetlaridagi zanjiri, hoshiya, yarim doiralalar, nuqtalar chiqarishda ishlatiladi. Morpech iskana ham bolg‘acha bilan urib ishlatiladi.

8. Kovza iskanalar – 3 xil bo‘lib, tig‘ining kengligi 5, 8, 12 mm gacha bo‘ladi. Bu iskanalarning to‘g‘ri tig‘li va egri tig‘li deb yuritiladigan turlari ham bor. Kovza iskanalar buyumlarning yuziga o‘yilgan naqsh chiziqlarining ustiga uch qirrali qavariq yo‘llar chiqarish va parallel chiziqlar tushirishda ishlatiladi.

Yuqorida ko‘rsatilgan o‘ymakorlik asboblari bilan buyumlarga turli xil naqshlarni o‘yish mumkin. O‘ymakorlik asboblardan foydalanar ekanmiz, agar ular o‘tmas bo‘lsa,

ish sifatisiz, ko'ngildagidek chiqmaydi, shuning uchun ham "ustani o'zi usta emas, asbobi usta" deb bejiz aytmaganlar.

IV. Darsni mustahkamlash:

1. Yog'ochga ishlov berish sohasidagi qanday xalq hunarmandchiligi kasblarini bilasiz?

2. Yog'och o'ymakorligi qanday san'at turi hisoblanadi?

3. Yog'och o'ymakorligi qachon paydo bo'lgan?

4. Yog'och o'ymakorligida qanday asboblardan foydalaniladi?

5. Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan qanday o'lchov asboblarini bilasiz?

V. Darsni yakunlash: a) o'quvchilarni baholash va rag'batlantirish; b) uyga vazifa – uylarida yog'och yog'och o'ymakorligiga oid qanday buyumlar borligini, yog'ochga ishlov berish sohasiga oid kasblarni va yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan asboblardan qanday foydalanishni o'rganib kelish.

Foydalanilgan adabiyot va manbalar:

Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. //O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. -T.: O'zbekiston, 2016.

Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

"2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlari. //Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.

Abdulaxatov N., Hoshimov B. Mo'yi Muborak. -F., 2000. 18-b.

Akramov V. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'zbekistonda hunarmandchilik. "O'IF" j. -1973 yil, 1-soni, 58-b.

Boburnoma. -T., 1989. 94-b.

Вестник истории мировой культуры. -М., БСЕ, 1957.

Головин Э. Кустарные промыслы Туркестана. -Т., 1909. -10-с.

Шомирзаев М.Х. Технология обучения народному-прикладному искусству, трудовое и эстетическое воспитание учащихся V-VII классов общеобразовательных школ. Монография. – Т.: Yangi nashr, 2019. – 144 с

10.Shomirzaev, M.Kh. (2020). "Technology" In Secondary Schools Organization of Science Classes. The American Journal of Social Science and Education Innovations, Impact Factor 5.525 (11). -P. 400. (www.usajournalshub.com/index.php/tajet).

11.Shomirzaev M.X. Maktab o'quvchilarida xalq hunarmandchiligi kasblariga qiziqishni fanlararo shakllantirish // "Mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani material-lari. –Buxoro, 2019.- B.29.